

**Міністерство науки і освіти України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Чернігівський національний технологічний університет
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди**

ПЕДАГОГІКА ЗДОРОВ'Я

**Збірник наукових праць
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції
27-28 вересня 2019 року**

Чернігів-2019

Голова оргкомітету – Шкарлет Сергій Миколайович, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Чернігівського національного технологічного університету

Співголова оргкомітету – Прокопенко Іван Федорович, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Заступник голови оргкомітету – Маргасова Вікторія Геннадіївна, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, проректор з наукової роботи Чернігівського національного технологічного університету

Заступник голови оргкомітету – Бойчук Юрій Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Відповідальний секретар, координатор конференції – Зайцев Володимир Олексійович, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної реабілітації Чернігівського національного технологічного університету

Члени оргкомітету:

Бережна Таміла Іванівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»;

Бондар Віталій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, заслужений працівник народної освіти України, професор кафедри спеціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Гончаренко Марія Степанівна, доктор біологічних наук, професор, професор кафедри валеології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, голова Всеукраїнської громадської організації «Асоціація валеологів України»;

Завалевський Юрій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, в.о. директора Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України;

Остапенко Людмила Анатоліївна, кандидат юридичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету;

Левицька Надія Сергіївна, кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації Чернігівського національного технологічного університету

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Чернігівського національного технологічного університету,
протокол № 8 від 02.10.2019 року*

П 24   **Педагогіка здоров'я:** збірник наукових праць ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогіка здоров'я» (м. Чернігів, 27-28 вересня 2019 р.). – Чернігів, 2019. – 392 с.

Збірник містить наукові праці, які присвячені висвітленню результатів психолого-педагогічних досліджень щодо збереження та формування здоров'я дітей, учнівської та студентської молоді. Розглянуті теоретико-методологічні основи педагогіки здоров'я; сучасні підходи до створення здоров'язбережувального освітнього середовища; роль фізичного виховання у збереженні здоров'я; психолого-педагогічні основи профілактики шкідливих звичок та соціально-небезпечних захворювань; здоров'язбережувальні освітні технології; актуальні проблеми корекційної педагогіки та сучасних інклюзивних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Шукатка О.В. Формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах	232
Щербак Н.І., Мулявіна Є.В. Визначення стану опорно-рухового апарату учнів загальноосвітньої школи	234
Щербак І.М., Кічка Д.В. Шляхи формування репродуктивного здоров'я молоді	236
Щербак І.М., Сєкіна Н.Д., Смілянська О.О. Організаційно-педагогічні здоров'язбережувальні технології на уроках китайської мови	239
Щербак І.М., Шевченко А.С., Грєєва Г.Ю. Стрес та його вплив на організм людини	243
Saturska H., Panchyshyn N., Petrashyk Y., Terenda N., Romanjuk L., Lytvynova O., Romanjuk N., Smirnova V., Slobodian N., Lishtaba L. Sustainable development principles and their implementation into the education process of public health masters	246
Shcherbak I.M., Perlova S.D., Kopylova D.A., Koval K.O. Influence of the healthy way of life on efficiency in studies	247

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Балим О.А., Телих О.А., Балим В.Г. Корекційно-реабілітаційна робота по забезпеченню соціалізації та зміцненню здоров'я дитини з порушенням інтелекту	250
Батраченко Д.В. Особливості розвитку сюжетно-рольової гри у дітей із ЗНМ	254
Бережна В.С. Вплив ігрової діяльності дітей із ТПМНА міжособистісну взаємодію як основний чинник розвитку дитини дошкільного віку	257
Бондар В.І., Золотоверх В.В. Освітня інтеграція дітей з особливостями інтелектуального розвитку: пошуки і перспективи	259
Бондаренко А.О. Особливості навчання дітей дошкільного віку розповіді за серією сюжетних картинок	263
Бондаренко Ю.А. Корекційний вплив музичної діяльності на розвиток особистості дошкільника зі зниженим зором	266
Бровченко А.К., Шаповалова В.О., Шаповалов В.В. Підгрунття та проблеми медико-психологічного та юридичного супроводу в інклюзивній освіті	268
Білик К.В. Сучасні аспекти особливостей розвитку та сюжетно-рольової гри у дітей із загальним недорозвиненням мовлення	273
Голуб Н.М., Перлова В.В. Підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами	275
Звєрєва С.М. Фонематичні процеси як основа формування звуковимови	278
Іонова О.М., Партола В.В. Інклюзивна освіта молодших школярів: антропософсько-орієнтований підхід	281
Казачінер О.С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителів мов і літератури у системі післядипломної освіти	285
Калашникова О.О. Формування фонематичних процесів у дітей дошкільного віку	288
Коваленко В.Є. Взаємодія шкільного та позашкільного освітнього середовища в інклюзивному навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями	290
Лавренко Ю.К. Особливості діалогічного мовлення дітей дошкільного віку	293
Петрищева К.В., Шах М.О. Логоказка як метод розвитку артикуляційної моторики у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення	295
Прокопенко І.Ф., Рябченко О.Л., Бойчук Ю.Д., Мірошниченко О.М. Професор Іван Панасович Соколянський: харківський період життя і діяльності	298

3. Рібцун Ю. В. Інноваційний підхід до організації та проведення артикуляційної гімнастики в логопедичній групі // Дошкільна освіта. – 2011. – № 3 (33). – С. 31–43

4. Рібцун Ю.В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальними мовленнєвим недорозвитком: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. - К., 2010. – 21 с.

5. Сушельницька З.В. Логоказка як засіб розвитку артикуляційної моторики у дітей: метод. посіб. – Кам'янець-Подільський: науково-методичний центр Управління освіти і науки, 2014. – 64 с.

**Прокопенко І.Ф., Рябченко О.Л.,
Бойчук Ю.Д., Мірошніченко О.М.**
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

ПРОФЕСОР ІВАН ПАНАСОВИЧ СОКОЛЯНСЬКИЙ: ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ

Серед тих, хто своєю самовідданою працею, знаннями і розумом розвивав українську науку й культуру, слід відзначити і професора І.П. Соколянського – людини з надзвичайним талантом новатора, відомого педагога-експериментатора. Становлення особистості є результатом досить складного переплетіння різноманітних факторів: як внутрішніх, так і зовнішніх. Перегортаючи скупі сторінки життєпису майбутнього «батька всіх сліпоглухонімих», задаєшся питанням: «А чи присвятив би Іван Панасович своє життя проблемам сурдопедагогіки, якби доля не звела його ще у ранньому дитинстві з глухонімими дітьми?» Глуха дівчинка-підліток була його нянькою, завдяки їй за допомогою міміки і виразних жестів він навчився спілкуватися з іншими глухими дітьми, які мешкали в станиці і стали його близькими друзями. Пізніше, коли доля закинула юнака в Петербург, на лекціях П.Ф. Лесгафта він вперше довідався про існування спеціальних шкіл для глухонімих в Америці і відкрив для себе «науку про людину». Мабуть, це і визначило подальші професійні уподобання І.П. Соколянського.

Так склалося, що свою практичну роботу Іван Панасович розпочав в Україні, спочатку в Умані та Києві, а з 1923 р. – у Харкові. Це був час, коли відбувалося становлення української радянської системи освіти і багато уваги приділялося визначенню ключових завдань педагогіки в суспільстві, він почав розробляти теоретичні проблеми педагогічної системи. Його концепція, цілком відповідно до духу того часу, відрізнялась певною політизацією та прагматичністю [9, с. 315]. І.П. Соколянський, наприклад, вважав, що відмінності «поміж «пролетарською», «радянською», «марксистською», «науковою педагогікою» не існує, а «поміж радянською й буржуазними системами педагогічними нічого спільного немає» [24, с. 7]. Він визнавав педагогіку як науку про «організацію суспільно-скерованої поведінки (діяльності)

людської особистості (колективу)», «про організацію класово-скерованої поведінки особистості людської» [24, с. 8]. Захопившись з'ясуванням «поведінки», учений вказує на те, що поведінка визначається двома чинниками – біологічними (організм) та соціальними (оточення), тобто взаємодією середовища й організму. Як впливає із поглядів вченого, його висновки були наслідком захоплення вченням І.П. Павлова, В.М. Бехтерева, Н.Є. Введенського про фізіологію нервової діяльності. Вчені відмічають, що це прагнення базуватися на даних фізіології нервової діяльності у педагогічних пошуках було характерною рисою науково-педагогічної діяльності І.П. Соколянського протягом всього життя [11, с. 5]. Ці погляди, на думку його сучасника та колеги В. Павловського, і зумовили виникнення «соціобіологічного напрямку» на чолі з Соколянським, що розкривав механізм поведінки особи та колективу [12, с. 46–56]. Саме за ці погляди, за цю його тезу «соціальне обумовлює, а біологічне ускладнює», у 1930-ті рр. вчений буде піддаватися безпощадній критиці.

І.П. Соколянський невтомно працював над теоретичними і практичними проблемами організації соціального виховання дітей в Україні, зокрема його турбувала дитяча безпритульність, ліквідацією якої він займався разом із А.С. Макаренком. Разом із О.І. Поповим та Г.С. Сальком на замовлення Наркомосу УРСР ним був розроблений «програмовий документ» – poradnik із соціального виховання дітей, а, як відомо, його організація та обґрунтування належало до ключових проблем теорії та історії педагогіки в УСРР 1920-х рр.

І.П. Соколянський справедливо вважається засновником системи освіти дефективних дітей. У своїх дослідженнях вчений не обмежувався поодинокими питаннями сурдопедагогіки, – його праці були спрямовані на удосконалення всієї системи навчання і виховання аномальних дітей. Щойно прибувши до Харкова, ним було організовано «Відділ сліпоглухонімих при педагогічній лабораторії дослідної станції Управління соцвиху». З цього часу вчений розпочинає послідовну науково-дослідну роботу в цьому напрямку. Як зазначає М.Д. Ярмаченко, значення цього закладу полягало не тільки в тому, що в ньому знаходили притулок окремі сліпоглухонімі, і навіть не в тому, що тут із сліпоглухонімих виховували повноцінних людей, здатних до самообслуговування, продуктивної праці, як фізичної, так і розумової, а в тому, що тут уперше в світі почалася серйозна науково-дослідна робота у найскладнішій галузі дефектології [32, с. 272]. «Це єдиний свого роду заклад на всю Європу і досліджував він не що інше, як духовне формування людини», писалося у газеті «Вісті» [10].

У цей же час за ініціативою І.П. Соколянського у Харкові при школі сліпих було організовано спеціальний навчальний заклад – школу-клініку для сліпоглухонімих дітей. Саме сюди із Одеси було переведено Олю Скороходову, яка у майбутньому стала письменницею, захистила кандидатську дисертацію і працювала в інституті дефектології у Москві.

У долі цієї дівчинки вирішальну роль зіграв Іван Панасович. Великою заслугою вченого є те, що для навчання сліпоглухонімих він створив нову, цілком оригінальну методику, протилежну традиційній. Суть початкової роботи із такими дітьми І.П. Соколянський вбачав не в навчанні їх словесній мові, якою володіють здорові люди, а у «формуванні у сліпоглухонімих дітей так званих побутових навичок і вмінь...».

Заклади Харкова для сліпоглухонімих дітей неодноразово відвідували зарубіжні дослідники. У 1925 р. у місті перебувала делегація вчителів з Франції, Англії та інших країн. Вони щиро захоплювалися досягненнями харківських сурдопедагогів. Пізніше Л. Вілсон у своєму дослідженні запише, що «ця школа щодо свого обладнання, педагогічного персоналу та тих результатів, що вона їх досягла, являє собою щось єдине, чого я не бачила в жодній країні... Наслідки, що їх досягла школа, дивовижні» [33, с. 32].

У серпні 1935 р. школу-клініку відвідали делегати Міжнародного конгресу фізіологів і залишили лише позитивні відгуки, зокрема газети писали, що «клініка є видатним науковим закладом не лише Радянського Союзу, але і світової науки» і «такий інститут, як інститут сліпоглухонімих у Харкові, навряд чи можна знайти де-небудь у світі...» [8; 25]. Аналізував І.П. Соколянський і реальний стан навчально-виховної роботи в школах глухонімих того часу та викрив деякі суттєві недоліки у цій справі. Найістотнішим недоліком традиційної системи навчання глухонімих було те, що вона не сприяла вихованню у таких дітей потреби користуватися звуковою словесною мовою при спілкуванні. Заучування глухими учнями хоч би й великої кількості мовного матеріалу не приводило до цілком надійних і позитивних наслідків. Саме тому І.П. Соколянський наголошував на тому, «що треба не тільки навчити говорити, а треба виховати в учня потребу реалізувати своє вміння, непереможну, жагучу потребу говорити звуками, артикуляторним апаратом, а не руками, не мімікою». Таку потребу, на думку вченого, можна виховати лише працюючи за ланцюговою методикою, коли робота починається з цілих фраз. Саме така методика і була запроваджена у 1924 р. у Харківському дитячому будинку глухонімих.

Центром педагогічної думки в Україні у 1920-ті рр. вважався Харків. Саме у цьому місті при Інституті народної освіти, що виник в результаті реорганізації університету, на початку 1922 р. серед групи викладачів і студентів виникла думка створити науково-педагогічний центр, основною метою роботи якого було б «всебічне вивчення дитини як об'єкта виховання» [26]. Так виник науковий гурток при ХІНО, який згодом злився з Науковим товариством при інституті, утворивши педагогічну секцію. Серед дійсних членів цієї секції, обраних на установчих зборах 26 лютого 1922 р., був і І.П. Соколянський [26]. З 1923 р. він остаточно пов'язує свою долю з ХІНО, спочатку як викладач дефектології для студентів факультету соціального виховання, а з квітня 1924 р. і до ліквідації інституту у 1930 р. Іван Панасович був деканом цього

факультету. З теплотою і ніжністю згадують його студенти, зокрема Оксана Іваненко, якого вона називала «чудовим учителем» [7, с. 53].

Багато сил і часу І.П. Соколянський віддавав і роботі на науково-дослідній кафедрі педології при ХІНО, яка була заснована навесні 1923 р. [27]. Спочатку Іван Панасович був дійсним членом цієї кафедри, а згодом, після перейменування цього закладу у науково-дослідну кафедру педагогіки і організації при ній секції педагогіки особистості (або фізичної дефективності), його було призначено керівником цієї секції [28]. Робота проводилася у двох напрямках: практичному – розробка нових і удосконалення наявних методик роботи з фізично-дефективними дітьми та науково-теоретичному – збір та вивчення матеріалів для висвітлення проблеми поведінки людини в педагогічному процесі. Професор Соколянський визначав педагогіку як науку про організацію певних форм поведінки людини [23, с. 1–8]. «Педагогічний процес треба розуміти як процес організації обумовлених форм класової поведінки (для періоду диктатури пролетаріату) людської особистості та колективу» [21, с. 11–16]. Уточнення проміжної фази становлення радянської держави виявилось не випадковим, тому що педагог-теоретик переймався ідеєю майбутнього позакласового суспільства. На думку вчених, використання марксистських фразеологічних словосполучень «радянське суспільство (суспільство трудящих)» наповнювало історичним змістом його тлумачення, але збіднювало саму теорію [9, с. 315].

Наукові дослідження І.П. Соколянського цього періоду про навчання глухонімих дітей рідній мові, розроблені ним нові принципи методики читання з губ, про мовний режим глухих мали велике значення для розвитку сурдопедагогіки, ними користувався педагогічний колектив Харківського дитячого будинку глухонімих, вони є актуальними і нині.

Аспірантками І.П. Соколянського – лікарями Д.О. Тумалевич, Л.І. Улановою та педагогом О.І. Прохоровою було розроблено й експериментально перевірено одну із найскладніших проблем у галузі організації поведінки сліпоглухонімих – формування первісних реакцій у дітей дошкільного віку в звичайних умовах педагогічного процесу [28].

Наприкінці 1926 р. на основі кафедри педагогіки у Харкові було створено Український науково-дослідний інститут педагогіки (УНДІП) і проф. І.П. Соколянський був одним із активних організаторів цього закладу. Він став його першим директором та завідувачем відділу дефектології, а у 1929 р., коли у Харкові було організовано науково-дослідний інститут дефектології, І.П. Соколянський також став його першим директором. Вченого, як і раніше, цікавлять методологічні та практичні питання педагогіки. Його статті, яких упродовж 1920-х років було опубліковано понад п'ятдесят, зустрічаються у всіх відомих педагогічних фахових і популярних виданнях того часу: «Шлях освіти», «Радянська освіта», «Український вісник рефлексології та експериментальної педагогіки», «Хрестоматія по детському движению», «Дитячий рух» та інших. Вони свідчать про різноплановість наукових

інтересів Івана Панасовича – в них йдеться і про поведінку особистості, дитрух і школу, і про соціальне виховання.

На відміну від тих теоретиків, які вважали, що Україна переживає «глибоку кризу сім'ї», І.П. Соколянський не заперечував інституту сім'ї як виховного чинника. Він вважав, що є дві педагогічні системи – науково-педагогічна, побудована на наукових засадах і батьківська, родинна [22, с. 3].

Вчений звертав увагу на підвищення «вимог перед родиною за виховання», що було викликано рядом судових процесів того часу в Україні над «педагогами», які катували та знущалися над дітьми в різних установах соцвиху. Він указував на те, що таке жахливе поводження з дітьми саме і є проявом «родинної педагогіки», яка панує в сім'ях. Тому черговою суспільно-науковою проблемою І.П. Соколянський вважав виховання у сім'ях «справжніх способів поводження з дітьми», а не «знищення родини, не її руйнація, як того хотіли б марнотяпи, не війна з родиною як такою, а з тими досередньовіковими забобонами, що міцно тримають в своїх лабетах здорову природу родини» [22, с. 4].

Ім'я проф. І.П. Соколянського було широковідомим у колах харківської інтелігенції. Його з любов'ю називали «батьком усіх сліпоглухонімих», «геніальним педагогом» [19, с. 30]. Як людина небайдужа, він переймався проблемами суспільного життя, культурного будівництва, що єднало творчу еліту Харкова 1920-х рр. Любимим місцем зустрічей був кабінет головного редактора газети «Вісти» Василя Еллана-Блакитного, де вимріювалося, зароджувалося і здійснювалося багато творчих поривів. Тут загартувувалася дружба Івана Панасовича з Олександром Довженком, Остапом Вишнею, Антоном Макаренком, від якої ніхто не відвернувся і не зрадив у наступні часи лихоліття.

У періодиці того часу часто критикувалися негативні явища в школах, методи впливу на дітей. Нерадивим педагогам, які не могли організувати навчально-виховний процес, пропонували звертатися до робіт І.П. Соколянського, де «ви прочитаєте те, що не раз чули від Івана Панасовича на ФСВ... читайте уважніш, перечитуйте й згадуйте все, що колись чули від проф. Соколянського!» [18]. Тих же педагогів, які не зможуть нічого взяти від науки цього вченого, пропонувалося «якось перевчити» [30, с. 75–80].

І.П. Соколянський намагався протистояти абсурдним доводам його колег про шкідливість казки, яку саме з кінця 1920-х років було оголошено найбільш небезпечною у справі виховання дітей. Ще у середині 1920-х казка «яко педагогічний чинник» не заборонялася [16], але час показав, що реконструкція суспільства по-сталінському – справа зовсім не казкова. Дитячим письменникам у цей період пропонувалося писати не те, «що йому дається від натхнення, ... а те, чого вимагає соціальна педагогіка даної доби» [15, с. 73]. На думку О.І. Попова, казка здатна лише руйнувати той матеріалістичний світогляд, який потрібно виховувати у дитини. «Казка ніби удає з себе «невинного дурника». Але за спиною цього

«дурника», під машкарою «забавки» часто ховається відверте обличчя клясового ворога пролетарської дитини» [15, с. 78]. Так, відому казку «Івасик-Телесик», яку любило слухати і знало не одне покоління дітей, вчений вважав «напоєною приватно-власницькою ідеологією буржуазної родини» і саме для виховання таких ізольовано-родинних настроїв у дітей вона використовувалася дожовтневою педагогікою. Крім того, вона подана в «аспекті грубо-елементарного, але цілком виразного куркульського «достатку»: «а в батенька їсти-пити і хороше походити, золото-срібло, пироги, запас пшона ... взагалі в казці багато їдять – якась примітивно-глитайська вакханалія їжі... їдять-їдять. І чого тільки не їдять: і рибу, і м'ясо зміючки, і пироги...». Натомість жовтентам пропонували художній матеріал просоціалістичне будівництво, про особливості його усвідомлення дітьми [6]. А на рукописі статті учениці І.П. Соколянського по Харківському інституту народної освіти, на той час аспірантки УНДІПу, а згодом відомої дитячої письменниці Оксани Іваненко про організацію дозвілля для молодших школярів і дошкільнят рецензент написав: «Чому авторка не пропонує запровадити такі гри серед підростаючого покоління, як, приміром боротьба за промфінплан?» І саме в цей момент наступу на казку, на так звану «чуковщину», коли у Харкові було навіть видано книгу «Ми проти казки», за редакцією Івана Панасовича у приватному видавництві «Космос» виходять казки Г.Х. Андерсена українською мовою. Як згадує О. Іваненко, саме в Інституті педагогіки «підняли забрала в цих нападах» і що І.П. Соколянському «доводилося «каятися» на багатьох зборах і доводити, що не можна zakresлювати таких здобутків світової культури» [7, с. 136]. І мабуть не лише О. Іваненко відчувала на тих засіданнях себе дворушницею, та вони мовчали, хоч душею і протистояли цій нісенітниці. А самого завзятого ідеолога «антиказкової» кампанії О.І. Попова було відсторонено від виконання обов'язків директора УНДІПу за дозвіл видання казок Г.Х. Андерсена [17]. На превеликий жаль, що на той час в Україні не проводилося опитування стосовно читацьких інтересів дітей, бо в Уельсі, де були опитані діти двох шкіл, виявилось, що казки полюбили читати нарівні з іншими жанрами навіть діти 11–15 років [31, с. 195].

З початку 1930-х рр. напади на І.П. Соколянського не припинялися. В УНДІП часто відбувалися дискусійні засідання, на яких обговорювалися нові завдання соціального виховання. Наприклад, на одній із секцій інституту серйозно обговорювали питання, як бути з ляльками. «У багатьох з нас були малі діти, – писала О. Іваненко, – наші маленькі дівчатка воліли гратися в ляльки. Після багатьох розмов і дискусій вихід був знайдений: викинути з життя назву «лялька», а ввести «людське зображення» [7, с.137]. Педагоги-теоретики, взявши за основу принцип соціальної зумовленості поведінки дітей, почали переглядати методичні засади традиційної педагогіки та критикувати її представників за «аполітичність» і «асоціальність». Так, О.І. Попов визначив, що основним завданням соціального виховання є «підготовка активного учасника

процесу соціалістичного будівництва, борця за диктатуру пролетаріату, за комунізм» [14, с. 30–35]. У це завдання теорія І.П. Соколянського явно не вписувалася. 15–20 лютого 1931 р. в УНДП відбулася дискусійна сесія, на якій у результаті «критики і самокритики з'ясовано, що треба повернутися від схоластичних формальних спорів про предмет педагогіки до обслуговування завдань комуністичного виховання та перевиховання і молодих, і дорослих поколінь, виходячи з завдань, що їх ставить партія» [3, с. 6]. Саме на цій сесії характеризувалася робота так званої Харківської педагогічної школи і чи не найбільше дісталось І.П. Соколянському, як одному із її керівників. Основним недоліком його теоретичних робіт вважалося намагання вирішити всі педагогічні проблеми за допомогою вчення Павлова про умовні рефлексії. Теза Івана Панасовича про те, що поведінка визначається двома чинниками – біологічними (організм) і суспільними (оточення) викликала найбільше грубих нападів новоспечених педагогів: «Мені здається, що тов. Соколянський за сліпо-глухо-німотою не почув, не побачив і не міг висловити дійсних чинників, які являються чинниками у процесі створення людини» [3, с. 79], чи інше – «хоча в роботах І.П. Соколянського і підкреслюється класовий характер виховання, класовий характер поведінки, але він ніколи не ставив педагогіку як науку соціальну. Педагогіку треба розглядати як науку лише соціальну» [3, с. 24].

У своєму виступі вчений лише визнав усі свої «помилки» і його питання «Куди повертатись?» залишилося скоріш риторичним, на зразок Тичининого «До кого говорить? Блок – у могилі, Горький – мовчить». Це не залишилося не поміченим. Визнати свої помилки виявилось замало. На вимогу дати щось нове замість того, що він «усував», І.П. Соколянський сказав: «Це трудно зробити зараз. Коли б я це зміг, то було б дивним. Виходило б так, що ми давно знали, як треба й що треба й чомусь досі мовчали. ... Мовчали тому, що мабуть не так то легко перегадувати свої думки. Я навіть боюся, чи буду в силі хоч поставити проблему конкретності повороту». І вже скоріш як іронія звучать його заключні слова про те, що «наукою «про поведінку» людини очевидно давно вже є історичний матеріалізм, а тому, чи варто перетворювати істмат на науку про поведінку людини (діяльність), коли він такою й був» [3, с. 288]. У цей час Харківська педагогічна школа ще не здобула ярлика «фашистська», а І.П. Соколянського та інших її керівників ще не називали «українськими фашистами». Їм з «високої ласки» дали шанс на реабілітацію, а разом з тим і нове завдання, нову ідеологічну настанову – вивести педагогіку на марксо-ленінські позиції. А раз партія наказала: «Потрібно!» – І.П. Соколянський відповів: «Ми візьмемось за виправлення помилок під проводом пролетаріату на чолі з його комуністичною партією, разом з комсомолом, разом з піонерами, разом з усіма трудящими будемо будувати соціалізм і збудуємо!» [3, с. 171].

Не забарилася відгукнутися на «дискусію» і періодика, де стали з'являтися дописи про «право-опортуністичні теорії педагогіки», про

«націоналістів-петлюрівців» І.П. Соколянського та О.С. Залужного та інші «буржуазно-націоналістичні елементи» [13, с. 18–22]. Слово «людина» все частіше стало замінюватися «елементом», «петлюрівським недобитком», «пройдисвітом» та іншими ідеологічними штампами, що принижували гідність і викликали підозрілість.

Працювати в атмосфері недовіри, під пильним партійним оком було нелегко. І хоч Іван Панасович запевняв під час дискусії, що «я зараз повний відчуття своєї повної боєздатності», теоретичними проблемами педагогіки він займатися перестав і за десять років (з 1930 по 1940-й) не було опубліковано жодного його наукового дослідження.

Фінал подвижницької діяльності видатного педагога в Україні виявився трагічним. У 1933 р. піднялася нова хвиля ідейно-політичного наступу на теоретичному «педфронті». У липні цього року на засіданні у Народному комісаріаті освіти УСРР було заслухано доповідь І.Л. Павловського про стан і роботу УНДІПу. У наказі за № 62 від 16 липня відзначалося, що у цьому інституті «виявлено велику засміченість класово-ворожими буржуазно-націоналістичними контрреволюційними елементами..., що створилося внаслідок повної втрати політичної чуйності з боку директора УНДІП тов. Пасіки, зокрема перетворення окремих секцій на притулок петлюрівських недобитків та пройдисвітів...» [29]. 8 жовтня цього року оргбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про роботу Українського науково-дослідного інституту педагогіки та Всеукраїнського товариства «Педагог-марксист», якою фактично засудило представників «правоопортуністичної» Харківської педагогічної школи [9, с. 347]. Розпочинається нова хвиля арештів, у тому числі і із оточення І.П. Соколянського. Репресовані були майже всі керівники УНДІПу, а у грудні 1933 р. було перший раз арештовано і Івана Панасовича «за належність до антирадянської терористичної організації» і засуджено на три роки умовно. Під слідством він перебував до березня 1934 р. [1].

Та жити і працювати вченому після звільнення доводилося у виключно тяжких, нестерпних умовах. За ним встановлюється репутація «буржуазного націоналіста». І хоч більшість із його оточення розуміли всю абсурдність цих звинувачень, але не всі наважувалися з ним розмовляти, дехто навіть не вітався. Моральна обстановка, що склалася навколо нього, характеризувалася ізоляцією, була близькою до цькування, навіть аспірант відмовляється від його наукового керівництва [20, с. 11]. Сім'я І.П. Соколянського мешкала тоді в окремому приміщенні у школі для сліпих (вул. К. Лібкнехта, 55). На двері його квартири показували, що там живе «фашист». Діти нерідко кидали у нього каміння, коли він проходив через двір [20, с. 11]. Але якими б нестерпними були умови життя, Іван Панасович не переставав працювати. У цей час він завідував школою-клінікою сліпоглухонімих дітей при Українському державному інституті експериментальної медицини. Сліпоглухонімі діти, яких на той час у

школі-клініці перебувало десять, залишалися з ним, вони не могли його зрадити і саме для їхнього духовного розвитку вчений створює читальну машину, авторське свідоцтво на винахід якої було отримано Українським інститутом експериментальної медицини у 1936 р. За допомогою цієї машини сліпі діти отримали можливість розпізнавати звичайний шифр, хоч для вироблення навички читання потрібно було 900 годин занять.

У 1937 р. розпочинаються повторні арешти відомих педагогів. Цього разу їх звинуватили у «шкідництві на фронті народної освіти», у запровадженні «антиреволюційної теорії у школах», яка полягала, в основному, у використанні комплексної системи чи в застосування бригадно-лабораторних методів навчання [2]. Тобто, те, що у 1920-х рр. вважалося «лінією партії» в педагогіці, що отримувало на засіданнях Колегії Головного управління соціального виховання високу оцінку, зараз слугувало головним мотивом для того, щоб назвати Харківську педагогічну школу «фашистською»! Керівниками цієї «фашистської педагогічної школи» органи НКВС вважали професорів О.С. Залужного, О.І. Попова та І.П. Соколянського, якого вдруге було позбавлено волі 13 жовтня 1937 р. Цього разу його навіть звинувачували в тому, що він, будучи членом Надзвичайного Суду над «Спілкою Визволення України», намагався пом'якшити вирок заарештованим у цій справі. 20 листопада Особлива трійка НКВС ухвалила рішення «Соколянського Івана Панасовича заключити в табір на десять років» [5, с. 6]. Разом з І.П. Соколянським було заарештовано і його дружину, Тумалевич Діту Олександрівну, вся провина якої зводилась до того, що «вона є дружиною учасника антирадянської української націоналістичної терористичної організації» [5, с. 1]. 10 березня 1938 р. її звільнять на основі того, що дружини засуджених Особливою трійкою репресіям не підлягають. Самого ж Івана Панасовича також буде звільнено достроково 28 квітня 1939 р. [2]. Відомий український письменник Ю. Смолич у своїх «Розповідях про неспокій» написав, що «за нього спеціально клопотався Горький» [19, с. 197]. Можливо, враховуючи листування Івана Панасовича та його учениці, О. Скороходової з письменником і позитивну оцінку останнім подвижницької діяльності вченого [4]. Але, можливо, були і інші причини. Бо не лише проф. І.П. Соколянський був звільнений достроково, а й інші його колеги іще по УНДПУ, зокрема проф. О.І. Попов, у той час, як, наприклад, проф. О.С. Залужного та Н.Д. Коца було розстріляно.

Після звільнення Іван Панасович Соколянський – «геніальний новатор, що вмів навчити сліпого розпізнавати кольори, глухого – розпізнавати гаму, німого – передавати свої думки іншим», назавжди покине Харків. Розпочнеться новий етап у його житті – московський, де він продовжить свої наукові дослідження і практичну роботу з аномальними дітьми. І лише за три роки до смерті, 8 січня 1957 р. настане довгождана реабілітація «за відсутністю складу злочину».

Література

1. Архів Служби Безпеки України у Харківській області. – Спр. 021593.
2. Архів Служби Безпеки України у Харківській області. – Спр. № 021593; № 022092; № 010070.
3. В боротьбі за марксо-ленінську педагогіку. Матеріали дискусійної сесії УНДІПу. Х., 1931. С. 6 – 288.
4. Горький М. Собрание сочинений в 30-ти т. Т. 30. М., 1955.
5. ДАХО. – Ф. Р6452. – Оп. 1. – Спр. 4083. – Арк. 1; 6.
6. Дюшен В., Мартинова Л. Альманах для жовтенят. Х., 1929. 318 с.
7. Іваненко О. Моя Марія. Завжди в житті. Спогади. К., 1985. С. 53; С. 136 – 137.
8. Коммунист. – 1935. – 24 августа.
9. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20-30-х років: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень. Донецьк: НОРД-ПРЕСС, 2004. С. 315–47.
10. Лісовий П. Сліпі бачать, глухі чують, німі говорять. «Вісті ВУЦВК», 1926 р. – 24 вересня.
11. Мещеряков А. Памяти Ивана Афанасьевича Соколянского // Обучение и воспитание слепоглухонемых. Труды института рефлексологии. М., 1962. Вып. 121. С. 5.
12. Павловський В. Програмово-дидактичні шукання жовтня в українській педагогічній літературі. Радянська освіта. 1927. № 11. С. 46 – 56.
13. Павловський І.Л. Прориви й хиби в роботі УНДІПу й завдання науково-педагогічної роботи на Україні. Комуністична освіта. 1931. № 7. С. 18–22.
14. Попів О. Актуальні справи дитячої літератури, як педагогічного чинника. Радянська освіта. 1930. № 1. С. 30–35.
15. Попів О. Дитяча література на переломі. Шлях освіти. 1930. № 4. С. 73. С. 87.
16. Путь просвещения. 1925. № 5–6. С.191–192.
17. Російський державний архів економіки. – Ф. 4394. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 38.
18. Рябченко О. Студенти радянської України 1920-30-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації. Х., 2012.
19. Смолич Ю. Твори у 8 томах. Т.7: Розповіді про неспокій. К., 1986. С. 30; С. 197.
20. Соколянский И.А. Библиографический указатель. М., 1989. С. 11.
21. Соколяньський І. Організація педагогічного процесу за комплексовою системою, методика й методична техніка. Радянська освіта. 1926. № 1. С. 11–16.
22. Соколяньський І. Педагогіка школи та родини в системі соціального виховання. Радянська освіта. 1928. № 10. С. 3.
23. Соколяньський І. П. Педагогічна практика. Радянська освіта. 1926. № 12. С. 1–8.
24. Соколяньський Ів. Дещо з основних питань радянської педагогіки. Радянська освіта. 1928. № 12. С. 7 – 8.
25. Харьковский рабочий. – 1935. – 22 августа;
26. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 753. – Арк.8; Арк. 13.
27. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 754. –Арк. 25.
28. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4579. – Арк. 382; Арк. 387.
29. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 11. Спр. 3. Арк. 17.
30. Шахрай О. Хто винний і кого слід карати? Радянська освіта. 1928. № 7/8. С. 75–80.
31. Які книжки найбільше подобаються дітям. Шлях освіти. 1930. № 4. С. 195.
32. Ярмаченко М.Д. Історія сурдопедагогіки. К.: Вища школа, 1975. С. 272.
33. Lucy L. W. Wilson The New Schools of New Russia. New York: Vanguard Press.1928. P. 32.